

Konflikter relaterade till nationalism och migration

ESKIL WADENSJÖ

RECENSION

John Connelly: *From People into Nations: A History of Eastern Europe*, Princeton University Press, 2020, 956 sidor, ISBN 978-0-691-16712-1.
Peter Gatrell: *The Unsettling of Europe: How Migration Reshaped a Continent*, Basic Books, 2019, 545 sidor, ISBN 978-0-465-09361-8.

Ett par viktiga frågor i både debatt och forskning är dels internationell migration och relationerna till de som kommit som migranter, dels relationerna och konflikterna mellan nationer och grupper inom nationer. De båda frågorna är nära relaterade till varandra. För att förstå dem bättre är det viktigt att inte bara studera nuläget utan också ha ett långsiktigt perspektiv – att se hur utvecklingen varit under decennier och sekel. Jag ska här presentera och granska två arbeten som ser mer långsiktigt på utvecklingen på dessa båda områden.

John Connelly behandlar i ett mycket omfattande arbete, *From People into Nations: A History of Eastern Europe*, utvecklingen i östra Europa från början av 1800-talet fram till början av 2000-talet. I början av 1800-talet dominerades Östeuropa av tre kejsardömen – det habsburgska, det ryska och det osmanska. Senare tillkom det tyska riket. Under perioden växte språklig nationalism både bland de grupper som dominerade olika riket och inte minst bland de grupper som var dominerade. Bland grupper som var dominerade fanns slaviska nationaliteter i Österrike-Ungern och flera nationaliteter inom det Osmanska riket. Det Osmanska riket förlorade gradvis områden och nya nationer uppstod. Den utlösande händelsen till första världskriget var ett mord i Sarajevo relaterat till nationalitetsfrågan. Kriget ledde till att Österrike-Ungern upphörde. I stället bildades nya länder som Österrike, Ungern och Tjeckoslovakien. Jugoslavien bildades av det som tidigare varit delar av olika länder. I östra Europa

blev Polen på nytt ett land efter att under 1700-talet hade besegrats och delats mellan Ryssland, Preussen och det Habsburgska riket. Finland, Estland, Lettland och Litauen blev självständiga länder. Uppkomsten av nya länder innebar att en del konflikter mellan grupper inom länder minskade. Grupper som tidigare varit dominerade av andra fick nu egna länder. Det innebar dock inte att sådana konflikter upphörde. Även i de nya länderna fanns olika grupper – någon dominerade medan andra var dominerade. Ett tydligt exempel är Jugoslavien som bestod av grupper med olika historia, språk och religion.

Andra världskriget ledde också till omfattande gränsförändringar. Östeuropa kom att domineras av Sovjetunionen och de baltiska länderna blev delar av Sovjetunionen. Det fanns ett stort motstånd mot denna utveckling, som bl a visade sig i Ungern 1956 och Tjeckoslovakien 1968. I östra Europa fanns sedan lång tid tyskspråkiga grupper i flera av länderna. De fick efter slutet av andra världskriget lämna dessa länder och flytta till Tyskland. Och polska grupper fick flytta från områden i öster som nu kom att ingå i Sovjetunionen till områden i väster som varit en del av Tyskland men som nu blev en del av Polen. Polen flyttade västerut.

Sovjetunionens fall ledde till nästa stora förändringar av Europas gränser. Sovjetunionen delades i femton länder. Ryssland, det största av de femton länderna, har som bekant inte accepterat denna utveckling utan inlett olika krig, senast det mot Ukraina. Utvecklingen i Jugoslavien var också dramatisk med inbördeskrig och en uppdelning i flera självständiga länder: Slovenien, Kroatien, Serbien, Montenegro, Nordmakedonien och Kosovo. Däremot skedde uppdelningen av Tjeckoslovakien fredligt i Tjeckien och Slovakien. Sedan början av 1900-talet har alltså Europa kommit att bestå av ett betydligt större

Eskil Wadensjö är professor i nationalekonomi vid Institutet för social forskning (SOFI), Stockholms universitet.

antal länder än tidigare. Det har reducerat spänningen mellan olika nationalitetsgrupper men inte eliminerat dem. Det finns fortfarande spänningar och fortfarande majoriteter och minoriteter i olika länder. Connelly ger i sin bok en utmärkt och mycket noggrann genomgång av utvecklingen av nationaliteter och nationalism i Östeuropa under två sekel och pekar därmed också på vad som är viktigt att följa under åren som kommer på detta område.

Gatrell har i sin bok, *The Unsettling of Europe: How Migration Reshaped a Continent*, fokus på Europa och migration inom, till och från Europa under perioden från andra världskrigets slut fram tills nu. Också denna bok är ett mycket omfattande och mångfacetterat arbete baserat på forskningen inom området. Boken är uppdelad i fem delar täckande olika perioder av efterkrigstiden. Jag ska här kort beröra några av de frågor som tas upp i de olika delarna.

Den första delen behandlar perioden från krigsslutet 1945 fram till 1956. Efter krigsslutet skedde en omfattande migration både när gränserna förändrades som från de delar av Finland som förlorades till Sovjet till andra delar av Finland och som när Polen förlorade områden i öster och fick nya områden i väster. Det fanns också migration av tyska minoriteter från länder i östra Europa till Tyskland, av delar av den turkiska minoriteten i Bulgarien till Turkiet och av delar av den muslimska befolkningen i Jugoslavien till Turkiet för att nämna några exempel på sådan migration. Under denna period var också migrationen omfattande av flyktingar från öst till väst i Europa och migrationen från Europa till USA och Australien. Då startade också en betydande arbetskraftsmigration från Sydeuropa till länder i Västeuropa.

Den andra perioden, 1956–73, kännetecknas av flera typer av migration. En viktig del var att avkoloniserin-

gen ledde till att många av de som kom från de befolkningar som hade koloniserat vände tillbaka. Ett exempel är att den franska befolkningen i Algeriet flyttade till Frankrike när Algeriet blev självständigt. Samma typ av migration skedde till andra förutvarande kolonialmakter. Men även många från de förutvarande kolonierna som tillhörde ursprungsbefolkningarna flyttade till de forna kolonialmakterna för arbete. Många kom till länder som Belgien, Frankrike, Nederländerna och Storbritannien. I Storbritannien ledde migrationen från samväldesländer till en omfattande debatt och en restriktiv lagstiftning från 1962. Denna del av boken behandlar också migrationen inom Sovjet mellan de olika delrepublikerna och migrationen av arbetskraft från länder i Afrika till Östtyskland.

Den tredje delen behandlar perioden 1973–89, en period som inleddes med en kraftig konjunktur nedgång. Den ledde till att migrationspolitiken blev mer restriktiv; färre fick tillstånd att komma för arbete. Men det är samtidigt en period med en betydande flyktingmigration till Västeuropa och en fortsatt migration från Sydeuropa till Västeuropa. Den senare migrationen var både en flykting- och en arbetskraftsmigration. I avsnittet betonas hur migrationen i ökad grad blev en politisk fråga i flera länder.

Den fjärde delen behandlar perioden 1989–2008, dvs från murens fall och två decennier framåt. Kommunismens fall innebar att det blev möjligt att lämna som annat än som flykting från de förra länderna i Östblocket. Många lämnade t ex Polen för arbete – ett land till vilket många också kom för arbete, främst från Ukraina. Östtyskland (DDR) blev en del av ett enat Tyskland och många flyttade från öst till väst inom Tyskland. Många som tillhörde den tyska minoriteten i Ryssland lämnade för Tyskland. Ett kapitel behandlar slutet på Jugoslavien som ett land och vilka

konsekvenser det fick för migrationen. Under perioden utvidgades EU och med det också migrationen inom EU, även om möjligheterna till fri rörlighet inte skedde samtidigt med utvidgningen av EU i alla länder.

Den sista delen av boken behandlar perioden från 2008 fram till våra dagar (boken täcker inte de allra senaste åren med pandemi och kriget i Ukraina och effekterna av dessa händelser för internationell migration). I denna del behandlas villkoren för migranterna och också migrationen av arbetskraft. Vad gäller migrationen av flyktingar behandlas främst utvecklingen i Mellanöstern efter den arabiska våren och den omfattande flykten från främst Syrien till Europa. Den ledde till påfrestningar inte minst för gränsländer som Grekland som fick mota stora delar av flyktingströmmen.

Gatrells bok ger en mycket bra översikt av migrationen inom och till Europa under efterkrigstiden. Den pekar samtidigt på frågor som det är viktigt att fortsätta att följa och forska om.

Gemensamt för de båda böckerna är att de behandlar frågor relaterade till migration och nationalism och att det görs i ett historiskt perspektiv. De erfarenheter som presenteras kan vara

till nytta för att kunna bedöma den nuvarande utvecklingen på dessa båda områden och också ge uppslag till forskning om vad denna utveckling kan leda till.

Båda studierna visar hur förekomsten av flera nationaliteter inom ett land och migration kan leda till konflikter. Det som saknas är en presentation av fall där de inte gett sådana resultat. Här kan som exempel nämnas att Schweiz med olika språkliga grupper inte har haft en konfliktpräglad historia. Samma gäller Nederländerna som huvudsakligen var ett kalvinistiskt land, men där andra religioner respekterades under en tid när religionskrig pågick i grannländer i Europa. Under senare sekler har konflikter mellan protestanter och katoliker upphört med undantag för i Nordirland. Ett annat exempel är att Tjeckoslovakien fredligt delades i Tjeckien och Slovakien. Mottagandet av migranter har också varierat mellan länder och tid. Det gäller såväl arbetskraftsmigranter som flyktingar. Det vore värdefullt med analyser av de fall när förekomsten av flera nationaliteter och omfattande migration inte har lett till konflikter. Det kan i sin tur ge underlag till förslag till åtgärder som siktar på att minska sådana konflikter.